

ЧАСТИНА ПЕРША

I. ПРОВІНЦІЙНЕ МІСТО

Put thousands together
Less bad,
But the cage less gay.

Hobbes¹

Містечко Вер'ер, здається, наймальовничіше у Франш-Конте. Його біленькі будиночки з гостроверхими черепичними дахами розкидані по узгір'ю, де з кожного видолінка здіймаються густолисті каштани. Річка Ду тече долиною за кількасот кроків від руїн укріплення, що його збудували колись іспанці.

З півночі Вер'ер захищений високою горою — одним з відрогів Юри. Скелясті вершини Вер'ера вкриваються снігом уже за перших жовтневих приморозків. Гірський потік, що впадає в Ду, перетинає Вер'ер і рухає безліч лісопилкок; ця нехитра промисловість годує добру половину мешканців Вер'ера, більше схожих на селян, ніж на городян. А проте містечко розбагатіло не завдяки лісопилкам. Фабрика вибивних тканин, відомих під назвою мюлузьких, — ось джерело добробуту, завдяки якому після падіння Наполсона було поновлено майже всі вер'ерські будинки.

Як тільки ви входите у містечко, вас приголомшує гуркіт страхітливої машини. Двадцять важких молотів, що їх

¹ Посадіть у клітку хоч тисячі.
Все одно там не буде веселощів.

Гоббс (англ.).

підіймає і опускає водяне колесо над гірським потоком, гупають, аж двигтять брук. Кожен із цих молотів щодня нарубус тисячі цвяхів. Гарненькі свіжоллиці дівчата підкладають під оті величезні молоти залізні брусочки, що вмить перетворюються на цвяхи. Ця робота, на вигляд така важка, надзвичайно вражає подорожнього, що вперше опинився у горах на межі Франції і Швейцарії. Якщо подорожній, що потрапив у Вер'єр, питає, кому належить та дивовижна цвяхарня, яка оглушує всіх перехожих, йому відкажуть протяжною говіркою:

— А-а, то цвяхарня нашого пана мера.

І якщо подорожній хоч на кілька хвилин затримається на головній вер'єрській вулиці, що йде вгору від берега Ду до вершини гори, можна закластися на сто проти одного, що він зустріне високого чоловіка, на вигляд поважного і заклопотаного.

Побачивши його, жителі містечка поквалливо скидають капелюхи. Він кавалер кількох орденів. Одягається цей чоловік завжди в сіре. У нього вже сивувате волосся, високе чоло, орлиний ніс і загалом досить правильні риси обличчя. На перший погляд, гідність сільського мера в ньому поєднується з тією приємністю, що буває властива людині під п'ятдесят років. Та незабаром парижанина прикро вражає у виразі його обличчя самовдоволення й зарозумілість, поєднані з якоюсь посередністю й обмеженістю. Зрештою, чувається, що всі таланти цієї людини не сягають далі уміння рішуче вимагати плати від своїх боржників і якомога довше не платити власних боргів.

Такий мер Вер'єра пан де Реналь. Поважною ходою перетинає він вулицю, заходить у мерію і зникає з очей подорожнього. Якщо, прогулюючись, подорожній ітиме вулицею вгору, то кроків за сто помітить досить показний будинок, а навколо нього за залізною огорожею розкішний сад. За ним, окреслюючи обрій, простягаються пагорби Бургундії, немов створені для того, щоб чарувати зір. Милуючись тим краєвидом, парижанин забуває отруйну атмосферу дрібних грошових інтересів, в якій він уже починав задихатись.

Йому пояснять, що будинок належить панові де Реналю. Саме на прибутки від великої цвяхарні вер'єрський мер спорудив свій гарний дім із тесаного каменю й тепер завер-

шує його оздоблення. Пан де Реналь, як кажуть, походить із старовинного іспанського роду, що оселився в цій країні завдовго до завоювання її Людовіком XIV.

Від 1815 року пан де Реналь соромиться того, що він фабрикант: цей рік зробив його вер'єрським мером. Грубі мури, що підтримують тераси його розкішного саду, який спускається аж до річки Ду, — теж винагорода панові де Реналю за спритність у торгівлі залізними виробами.

Не сподівайтесь побачити у Франції такі мальовничі сади, як в околицях промислових міст Німеччини — Лейпцига, Франкфурта, Нюрнберга та інших. У Франш-Конте що більше у вас зведено мурів, що більше нагромаджено каміння, то більше заслуговуєте ви прав на повагу сусідів. Сади пана де Реналья, в яких так багато мурів, викликають захоплення ще й тому, що під них він купив на вагу золота кілька ділянок землі. Ось, наприклад, і той тартак на березі Ду, що вразив вас при в'їзді у Вер'єр і де ви помітили прізвище Сорель, написане величезними літерами на дошці через увесь дах, — цей тартак шість років тому був саме там, де тепер зводять мур четвертої тераси садів пана де Реналья.

Хоч який гордовитий пан мер, але йому довго-таки довелося умовляти й улещувати старого Сореля, затятого і грубого селянина. Він змушений був відрахувати йому чимало дзвінких луїдорів, щоб той переніс свій тартак в інше місце. А щодо «громадського» потоку, який рухав пилу, то пан де Реналь завдяки зв'язкам у Парижі домігся дозволу відвести його в інше русло. Він запобіг цієї ласки після виборів 182... року.

Мер дав Сорелю чотири арпани за один, п'ятсот кроків нижче, на березі Ду. І хоч це місце було значно вигідніше для торгівлі ялиновими дошками, але дядечко Сорель, як його стали звати, відколи розбагатів, зумів, скориставшись з нетерпіння і власницької манії, що охопили його сусіда, злупити з нього 6000 франків.

Щоправда, цього обміну не схвалювали місцеві розумники. Якось у неділю — це було років чотири тому, — повертаючись із церкви в парадному вбранні мера, пан де Реналь здалека побачив старого Сореля, що стояв із трьома синами й посміхався, дивлячись на нього. Та посмішка від-

крила мерові очі, і відтоді йому не дає спокою думка, що він міг би помінятися значно дешевше.

Щоб заслужити повагу вер'єрців, дуже важливо, зводячи все нові мури, не спокуситись якоюсь вигадкою італійських мулярів, що пробираються навесні ущелинами Юри, прямуючи до Парижа. Через таке нововведення необачного господаря мали б за навіженого, і його добре ім'я назавжди було б заплямоване в очах тих розважливих і статечних людей, котрі створюють громадську думку в Франш-Конте.

Сказати правду, ці поважні люди виявляють страшний *деспотизм*. Саме це прикре слівце робить життя в містечках нестерпним для кожного, хто жив у великій республіці, що звється Парижем. Тиранія громадської думки — та якої думки! — така сама безглузда в провінційних містах Франції, як і в Сполучених Штатах Америки.

II. ПАН МЕР

Престиж! Хіба це абищо, пане? —
Повага дурнів, здивування дітей,
заздрощі багатих, зисвага мудреця.

Барнаб

На щастя, для престижу пана де Реналю як правителя міста виникла потреба звести вздовж міського бульвару величезний запобіжний мур проти зсування обриву висотою сто футів над Ду по схилу пагорба. Завдяки такій чудовій місцині звідси відкривається один з наймальовничіших краєвидів Франції. Проте шовесни дощі розмивали бульвар, всі доріжки пориті були рівчаками, й бульвар ставав непридатним для прогулянок. Саме ця незручність дала панові де Реналю щасливу нагоду увічнити своє правління спорудженням муру заввишки двадцять футів і завдовжки тридцять-сорок туазів.

Парапет муру, заради якого панові де Реналю довелося тричі їздити до Парижа, бо передостанній міністр внутрішніх справ виявився непримиренним ворогом вер'єрського бульвару, — здіймається нині на чотири фути над землею. Тому, ніби кидаючи виклик усім міністрам, сучасним і колишнім, його тепер облицьовують гранітними плитами.